

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
ІДЕЯ НОВАТОРСТВА В ЕСЕЯХ БАЛЛА Д КАРОЛЬ

Баркасі Камілла Вінцеївна

Студентка IV-го курсу

Освітня програма «Середня освіта (Мова і література (угорська))»

Спеціальність 01 Освіта / Педагогіка 014 «Середня освіта (Мова і література угорська)»

Рівень вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № 107 / 14.10.2024.

Науковий керівник:

Чордаш Василь Васильович,
(доктор філософії, доцент)

Завідувач кафедри

Берегсасі Аніко Ференцівна,
зав. кафедри, доктор габілітований, професор

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 202_

**Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II**

Кафедра філології

**Кваліфікаційна робота
ІДЕЯ НОВАТОРСТВА В ЕСЕЯХ БАЛЛА Д КАРОЛЬ**

Рівень вищої освіти: бакалавр

Виконавець: студентка IV -го курсу
Баркасі Камілла Вінцеївна

Освітня програма «Середня освіта (Мова і література (угорська))»
Спеціальність 01 Освіта / Педагогіка 014 «Середня освіта (Мова і література угорська)»

Науковий керівник: **Чордаш Василь Васильович**
(доктор філософії, доцент)

Рецензент: **Кейс Маргаріта Юріївна**
(кандидат наук, доцент)

Берегове
2025

**Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

Filológia Tanszék

AZ ÚJÍTÁS ESZMÉNYE BALLA D. KÁROLY ESSZÉIBEN

Szakdolgozat

Készítette: Barkaszi Kamilla

BA IV. évfolyamos magyar nyelv és irodalom

szakos hallgató

Témavezető: Dr. Csordás László

(PhD, docens)

Recenzens: Dr. Kész Margit,

(kandidátus, docens)

ЗМІСТ

ВСТУП	6
I. ОГЛЯД	8
1.1 Ідеал новаторства та контекст літератури національних меншин	8
1.2 Життя і творчість Кароя Балли Д.	10
II. ЕСЕЇСТИЧНІ ЗБІРКИ КАРОЯ БАЛЛИ Д.	14
2.1 Угорська (меншинна) шизофренія	14
2.2 Метафори бездомності	17
2.3 Угорці, які розмовляють угорською	20
III. КАРОЙ БАЛЛА Д. І ТРАДИЦІЯ	23
IV. СТАВКИ ЕСЕЇСТИКИ У ТВОРЧОСТІ КАРОЯ БАЛЛИ Д.	28
ПІДСУМКИ	31
БІБЛІОГРАФІЯ.....	33
ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛА.....	34
РЕЗЮМЕ	35

TARTALOM

BEVEZETÉS	6
I. ÁTTEKINTÉS	8
1.1 Az újítás eszménye és a kisebbségi irodalom kontextusa	8
1.2 Balla D. Károly élete és munkássága.....	10
II. BALLA D. KÁROLY ESSZÉKÖTETEI.....	14
2.1 Kis(ebb)ségi magyar skizofrénia	14
2.2 A hontalanság metaforái	17
2.3 Magyarul beszélő magyarok	20
III. BALLA D. KÁROLY ÉS A HAGYOMÁNY	23
IV. AZ ESSZÉÍRÁS TÉTJEI BALLA D. KÁROLYNÁL	28
ÖSSZEGZÉS.....	31
IRODALOMJEGYZÉK	33
INTERNETES FORRÁSOK.....	34
REZÜMÉ.....	35

BEVEZETÉS

Az esszé mint irodalmi forma különleges helyet foglal el a műfajok sorában: se nem tudományos tanulmány, se nem klasszikus szépirodalmi alkotás, hanem valahol a kettő határmezsgyéjén mozgó, átmeneti, képlékeny szövegtípus. Elek Tibor megfogalmazása szerint az esszé „a szépirodalmi és a tudományos szöveg közötti átmeneti műfaj”, amely a személyességet, az értelmezést és az önreflexiót helyezi előtérbe a tudományos szakszerűség vagy a fikciós elbeszélés helyett. A műfaj meghatározása azonban mindmáig vitatott, hiszen ahogy a szerző is hangsúlyozza, az esszé „nem rendelkezik igazán poétikával”, s így határai sem vonhatók meg egyértelműen. Pontosan ez a műfaji bizonytalanság okozza azt, hogy az esszé a tudományos diskurzusban gyakran felszínesnek, megbízhatatlannak, sőt néha műfajilag sem legitimnek számít (Elek 2014:10–16).

A 20–21. századi magyar irodalom egyik meghatározó jellegzetessége a hagyomány és az újítás közötti feszültség megjelenése. Ez a kettősség különösen élesen rajzolódik ki a határon túli magyar irodalmakban, ahol az identitás megőrzése, a közösségi tapasztalatok közvetítése, valamint az irodalmi modernizáció iránti igény egyszerre érvényesül (Szabó 2023: 4). A kárpátaljai magyar irodalom sajátos geopolitikai és kulturális helyzete miatt még hangsúlyosabban tematizálja ezt a kettősséget. A térségben alkotó szerzők – miközben a kisebbségi léttel járó korlátokkal és lehetőségekkel szembesülnek – gyakran újfajta, rendhagyó nyelvi és poétikai megoldásokkal próbálnak megszólalni. E kontextusban különösen figyelemreméltó Balla D. Károly esszéírói munkássága, amely nemcsak a kárpátaljai magyar irodalom egyik legmarkánsabb és legeredetibb teljesítménye, hanem a kortárs magyar esszéirodalom egészében is egyedi hangot képvisel (Balla 2000: 12).

Balla D. Károly kárpátaljai magyar író, költő, esszéista életműve jelentős mértékben hozzájárul a kortárs kisebbségi magyar irodalom önértelmező diskurzusához. Esszéírói munkásságát az intellektuális reflexivitás, a műfaji határok átlépése és a hagyományos gondolkodásmódok újragondolása jellemzi. A jelen szakdolgozat célja az újítás eszményének vizsgálata Balla D. Károly esszéírásában, különös tekintettel arra, hogy miként jelentkezik az újító törekvés a nyelvhasználatban, a műfaji játékokban, a tematikus elmozdulásokban és az identitás újra értelmezésében.

Balla D. Károly írásaiban következetesen törekszik a megszokott gondolkodási és kifejezésformák meghaladására, legyen szó akár irodalomról, nyelvhasználatról vagy kulturális önértelmezésről. Esszéi gyakran vállalják a provokációt, a nyelvi játékosságot, a posztmodern szövegszervezés eszközeit, miközben komoly elméleti és társadalmi

kérdéseket vetnek fel. Mindez szoros kapcsolatban áll az újítás eszményével, amely nem csupán poétikai, hanem ideológiai dimenzióval is bír. A szerző munkásságában az újítás nem pusztán formai kérdés, hanem az irodalom és az önreflexió lényegi mozzanata: annak kifejeződése, hogyan lehet másként gondolkodni irodalomról, közösségről, nyelvről és identitásról (Balla 2008: 18; Szabó 2023: 7).

Jelen dolgozat célja annak feltérképezése, hogy miként jelenik meg az újítás eszménye Balla D. Károly esszéiben. A vizsgálat különösen azokra a szövegekre koncentrál, amelyekben a szerző a kárpátaljai magyar irodalom és kultúra sajátosságairól, valamint az irodalom társadalmi és nyelvi szerepéről gondolkodik. Ezen szövegek értelmezésén keresztül arra keresem a választ, hogy Balla milyen irodalomfelfogást képvisel, és miként alkalmazza az újítás eszközeit az esszé műfaji keretein belül. Az elemzés során külön figyelmet fordítok a nyelvi megformáltságra, a műfaji határok átlépésére, az intertextualitásra, valamint az önreflexív és ironikus szerzői attitűdre (Balla 2008: 43).

A dolgozat módszertana elsősorban szövegközpontú: az elemzett esszékötetek nyelvi-poétikai és tematikai szintjeit vizsgálom, különös tekintettel azokra a mozzanatokra, amelyek az újítás stratégiáiként értelmezhetők. A vizsgált kötetek közé tartozik a „Kis(ebbségi) magyar skizofrénia” (1993), „A hontalanság metaforái” (2000), valamint a „Magyarul beszélő magyarok” (2008). A kiválasztott szövegek Balla gondolkodásának különböző korszakait képviselik, lehetővé téve az újítás eszményének következetes és változatos megnyilvánulásait feltárni (Szabó 2023: 10).

A dolgozat első része elméleti háttérként szolgál, bemutatva az újítás és hagyomány fogalmainak irodalomtudományi megközelítését. Ezt követően a második rész a konkrét esszék – Kis(ebbségi) magyar skizofrénia, A hontalanság metaforái és Magyarul beszélő magyarok – elemzésére összpontosít, feltárva, hogy milyen módon és eszközökkel valósul meg bennük az újító attitűd. A harmadik fejezet a szerző hagyományhoz való viszonyát értelmezi, amely az újítás eszményének megértéséhez elengedhetetlen. Az utolsó fejezet az elemzések tanulságait összegzi, valamint röviden kitér arra, milyen további irányai lehetnek a Balla-esszék újra olvasásának a kortárs irodalomtudományi diskurzusok fényében.

A dolgozat fő kérdése tehát így fogalmazható meg: milyen formában és céllal jelenik meg az újítás eszménye Balla D. Károly esszéiben, és milyen viszonyt alakít ki a szerző a hagyományhoz a megújítás szándékával?

I. ÁTTEKINTÉS

1.1 Az újítás eszménye és a kisebbségi irodalom kontextusa

Az irodalmi újítás kérdése minden korszakban központi problémaként jelent meg – hol a formai kísérletezés, hol az eszmei megújulás, hol pedig a nyelvi játékoság révén. Az újítás azonban sohasem értelmezhető a hagyomány teljes tagadásaként: sokkal inkább olyan viszonyként, amely egyszerre kritikus és folytató, egyszerre dekonstrukció és rekonstrukció. Szegedy-Maszák Mihály szerint az irodalmi hagyomány „állandó újra írásra szoruló szövegtörzsként” létezik, amelyben az új művek mindig újra értelmezik a korábbiakat is (Szegedy-Maszák, 2002: 14).

Az irodalmi hagyomány és az újítás kérdésköre a modern irodalomtudomány egyik leggyakrabban tárgyalt problémája. Az irodalmi művek mindig bizonyos történeti és kulturális hagyományba ágyazódva jönnek létre, miközben alkotóik gyakran törekednek arra is, hogy e hagyományokat új megközelítések révén újra értelmezzék vagy meghaladják. Az újítás tehát nem abszolút tagadása a múltnak, hanem annak kreatív viszonyba állítása a jelen és a jövő irodalmi törekvéseivel (Szegedy-Maszák 2008: 34).

A magyar irodalom történetében a hagyomány és újítás kettőssége mindig is jelen volt. A reformkorban például Kazinczy nyelvújítási törekvései, illetve a romantika nyelvfilozófiai-poétikai kísérletei már megmutatták, hogy a nyelvhez és a formához való viszony nemcsak esztétikai, hanem identitásbeli kérdés is lehet. A 20. században az avantgárd, majd később a posztmodern áramlatok újfent felvetették az újítás szükségességét, ám ez a „haladás” többnyire újra és újra a hagyomány kritikai újra értelmezésében valósult meg (Kulcsár Szabó 2001: 45).

A 20. századi magyar irodalom egyik fő áramlata éppen a modernség és a posztmodern közötti váltásokra épül. A Nyugat költői – Ady, Babits, Kosztolányi – a klasszikus hagyományon belül hoztak újítást, míg az 1960-as és 70-es évektől induló újhordas és később új szenzibilitású szerzők (pl. Tandori, Nádas, Esterházy) már a forma és a műnemek határainak radikális átlépésével keresték az új megszólalás lehetőségét. Ezzel párhuzamosan alakult ki egy olyan kisebbségi irodalmi diskurzus is, amely a politikai elnyomás és a nyelvi-kulturális háttérbe szorulás ellenében kényszerült definiálni önmagát (Szőcs 2000: 52).

A határon túli magyar irodalmak – így a kárpátaljai magyar irodalom is – sajátos helyzetben vannak: egyrészt kapcsolódnak az egységes magyar irodalmi hagyományhoz, másrészt viszonyulniuk kell a többségi nemzet kultúrájához, valamint a helyi társadalmi és

politikai viszonyokhoz. A kisebbségi lét az írás és a nyelvhasználat minden aspektusára hatással van: az önmeghatározás, az anyanyelvhasználat, az identitásreprezentáció kérdései elkerülhetetlenül beépülnek az irodalmi művekbe (Bárány–Csernicskó 2004: 29). Ebből következően a kisebbségi irodalmak esetében az újítás gyakran nemcsak esztétikai, hanem egzisztenciális jelentőséggel is bír: a nyelvi és kulturális megmaradás, valamint az önreflexív pozíció kialakítása válik a szövegek tétjévé.

A kárpátaljai magyar irodalom különösen érzékenyen viszonyul e kérdésekhez. A térség történelmi traumái – Trianon, a szovjet megszállás, az ukrán függetlenség – olyan politikai-társadalmi közegben alakították a magyar nyelvű kulturális életet, ahol az irodalom nemcsak reprezentációs, hanem gyakran ellenállási funkciót is betöltött (Csernicskó 1998: 13). A kárpátaljai magyar irodalom hosszú ideig a hagyományápolásra, a nemzeti kultúra őrzésére helyezte a hangsúlyt – sokszor konzervatív eszközökkel. Ez a tendencia azonban a 1990-es évektől kezdődően átalakulni látszik: megjelennek azok a szerzők, akik nem elégszenek meg a lokális identitás közvetítésével, hanem új formákat, nyelvi kísérletezést, intertextualitást és posztmodern eljárásokat alkalmaznak (Szabó 2023: 7).

Az újítás tehát ebben a kontextusban több síkon is értelmezhető. Egyfelől formai-poétikai megújulásról van szó, amely a kisebbségi irodalmat kimozdítja a hagyományos, sokszor patetikus vagy népies hangütésből. Másfelől viszont ez a megújulás egyfajta irodalmi öndefiníció is, amely a kisebbségi léttapasztalatot nem kizárólag tematikusan, hanem az írásmód szintjén is tematizálja. Az olyan szerzők, mint például Balla D. Károly (továbbiakban Balla D.-ként is említem), épp ebben az átmeneti és feszültségekkel teli térben alkotnak: egyszerre kapcsolódnak a magyar irodalmi kánonhoz, és határolódnak el annak kliséitől; egyszerre reflektálnak a kisebbségi léthelyzetre, és próbálnak új utakat találni annak kifejezésére (Szabó 2023: 9).

A kisebbségi irodalom esetében az újítás gyakran egzisztenciális és ideológiai kényszer is. A félreszorított nyelvi és kulturális helyzetből fakadóan az írók nemcsak esztétikai, hanem identitásbeli újításokra is törekednek. Balla D. írásai ezen a ponton kapcsolódnak a posztmodern irodalmi stratégiákhoz, különösen az irónia, az intertextualitás, a nyelvi önreflexió és a szerzőiség problematizálása révén. Kulcsár Szabó Ernő megállapítása szerint a posztmodern irodalom egyik alapvető törekvése éppen az, hogy megkérdőjelezze az irodalmi normákat, kánonokat és jelentésrögzítő mechanizmusokat (Kulcsár Szabó, 1997).

A kisebbségi létből fakadó nyelvi és kulturális hontalanság érzése a hagyományos identitáskategóriák újra értelmezésére kényszerít. Az ilyen írásmódokban a hagyományhoz

való viszony inkább metaforikus vagy kritikai, mintsem közvetlen folytató. Balla D. esetében ez a viszony gyakran ambivalens: miközben használja a magyar irodalom eszköztárát, annak értékrendjét vagy történeti toposzait, ezeket egyben meg is kérdőjelezi, átírja, kiforgatja.

Mindezek alapján elmondható, hogy a hagyomány és újítás kérdése a kisebbségi magyar irodalom egészében, de különösen a kárpátaljai irodalomban központi jelentőségű. A dolgozat következő fejezetében ennek az újítás-eszménynek egyik legmarkánsabb képviselőjét, Balla D. Károlyt vizsgálom, aki esszéíróként új poétikai és gondolkodásbeli horizontokat nyitott meg a kortárs kisebbségi magyar irodalomban.

1.2 Balla D. Károly élete és munkássága

Balla D. Károly, 1957. január 17-én született Ungváron, Kárpátalján, az akkori Szovjetunió területén. Már származása és születési helye is előre jelezte azt a sokrétű és gyakran feszültségekkel teli kulturális közegbe ágyazottságot, amely egész pályáját meghatározta. Balla D. Károly író, költő, esszéista, szerkesztő, a kárpátaljai magyar irodalom egyik legjelentősebb és legújítóbb alakja, akinek munkásságát a kisebbségi lét és a nyelvhez való viszony újragondolása határozza meg (Szabó 2023: 10).

Tanulmányait az Ungvári Állami Egyetem magyar nyelv és irodalom szakán végezte. Már fiatalon bekapcsolódott az irodalmi életbe: szerkesztette az Ungvári Egyetem című lapot, majd a Kárpáti Igaz Szó kulturális rovatának vezetője lett. Az 1980-as és 90-es években aktívan részt vett a kárpátaljai magyar kulturális és irodalmi élet alakításában: szerkesztette a Hatodik Síp című irodalmi folyóiratot, valamint társalapítója volt az Intermix Kiadónak, amely máig fontos szerepet játszik a régió magyar nyelvű könyvkiadásában (Balla 2001: 5).

Balla D. tevékenységét nem lehet elválasztani attól a társadalmi és kulturális közegtől, amelyben dolgozott. A kárpátaljai magyarság kisebbségi létben él, és az irodalmi közösség működését hosszú ideig erősen befolyásolták a politikai viszonyok. A 80-as évek végére, majd különösen az 1990-es években nyílt lehetőség az irodalmi autonómia és szabadabb szerkesztői munka megteremtésére. Ebben az időszakban Balla D. tevékenysége kulcsfontosságú volt.

Különösen fontos szerepe volt a Hatodik Síp című folyóirat megalapításában és szerkesztésében, amely platformként szolgált a kísérletező, formabontó, gyakran

posztmodern irányultságú irodalmi művek számára. A folyóirat célja az volt, hogy elmozdítsa a helyi irodalmat a népies, lokálpatrióta, nemegyszer didaktikus irodalmi hagyományoktól, és nyitottá tegye azt a magyarországi, illetve nemzetközi irodalmi diskurzusokra. A Hatodik Síp nem csupán közlési lehetőséget biztosított, hanem szemléletmódot is közvetített: azt az irodalomszemléletet, amely a sokféleséget, az irónia és az önreflexió szerepét hangsúlyozza, és amelyben a szerzői pozíció nem egyértelmű és lezárt, hanem nyitott, kérdéses és folyamatosan újraértelmezhető (Tóth 2008).

Balla D. emellett aktív közéleti szereplőként is megjelent: részt vett írói fórumok, irodalmi estek és konferenciák szervezésében, valamint fontosnak tartotta a fiatal alkotók támogatását és bemutatását is. E tevékenysége révén nemcsak irodalmi, hanem közösségformáló munkát is végzett. Ugyanakkor a későbbiekben tudatosan eltávolodott a hagyományos irodalmi intézményrendszertől, és önálló, autonóm szerzőként a digitális térbe helyezte át működésének hangsúlyait. Saját blogján, illetve egyéb internetes felületeken keresztül újfajta közlési és kommunikációs formákat hozott létre, amelyek előrevetítették az irodalmi nyilvánosság átalakulását a 21. században.

Balla D. tudatosan alternatív szerzői és szervezői stratégiákat alkalmazott: elutasította az irodalmi provincializmust, és egy nemzetközibb, nyitottabb, intertextuálisabb irodalmi világkép mellett kötelezte el magát. Ahelyett, hogy a kárpátaljai magyar irodalom kizárólagos belső logikája szerint alkotott volna, inkább azt tekintette céljának, hogy a helyi irodalmat beemelje egy tágabb kulturális és irodalmi térbe, ahol a hagyományos műfaji és nyelvi határok feloldódnak. Ily módon nemcsak az irodalom tartalmát, hanem a közlés módját és csatornáit is újragondolta (Tóth 2008).

Bár magyarsága, anyanyelve fontos volt számára, mégis internacionalistának vallotta magát és a nemzeti hovatartozástól független magasabb eszmék és értékek elkötelezettje volt. Nézeteinek változása 1978-tól a rendszerváltásig alakultak. Új barátságok és fellángoló szerelmek révén megismerkedik egy korábban tőle elzárt világgal, fokozatosan beavatódik, ha nem is feltétlenül ellenzéki, de a vonalastól-pártostól eltérő gondolkodásmódba (SEO 2019).

Lassan anyanyelvére, magyarságára is kezd másként tekinteni, sőt a kárpátaljai magyarság – mint entitás – megjelenik gondolkodásában.

1987-ban a magyar nyelvű szovjet sajtóban Balla elsőként foglalkozik a kárpátaljai magyarság kollektív jogainak sérelmével, ekkor még szőr mentén, egy évvel később azonban már élesen rendszerkritikus publicisztikákkal jelentkezik.

Ekkor Balla jó úton van afelé, hogy egy a szovjet kultúrpolitika rogyadozó elvei ellenében a kárpátaljai magyarság szószólójává és a magyarságeszme felkent apostolává váljék, aki kisebbségi tipródásai közepette mellét a nemzeti féltéglával meg-megdöngeti a hagyománymentő, identitáspallérozó közszolgálati irodalom áhítatos gyakorlása okán. Igazából vonzotta az az ellenzéki attitűd. Emblematikussá vált Tövises közt című verse jó példa erre (SEO 2019).

Az ezredforduló után Balla D. hangja egyre élesebbé és kritikusabbá válik, miközben egyre inkább elköteleződik a liberális eszmék mellett, talán azért is, mert tapasztalja, hogy a magyarországi jobboldal által elterjesztett szóhasználatban a fogalom hovatovább szitokszóvá válik, és az, ami liberális, a jobboldal szerint nemcsak különbözik a nemzetitől, hanem egyenesen nemzetellenes (SEO 2019).

De tapasztalja azt is, hogy ez a nézet egyre inkább eluralkodik Kárpátalján is, ahol pedig az effajta kirekesztésnek épp a magyarok az elszenvedői. Ő maga kíváncsi tartaná a szabadelvű eszmék meghonosodását pátriájában.

Elmondhatjuk, hogy Balla D. pályáját több tényező is meghatározta: a kisebbségi léthelyzet, a cenzúra tapasztalata, a nyelvi identitás kérdése és a közép-kelet-európai posztszovjet térség politikai-társadalmi átalakulásai. Írói munkásságát ezek a feszültségek határozzák meg: nem egyszerűen „kisebbségi” szerzőként határozza meg magát, hanem olyan alkotóként, aki tudatosan reflektál arra, mit jelent magyar nyelven írni egy többségi, idegen nyelvi környezetben, és mit jelent egy kisebbségi kultúrában újat mondani. Ennek megfelelően írásaiban gyakran tematizálja a hontalanságot, a nyelvi szorongást, az identitás bizonytalanságát (Balla 2001: 9).

Egyik legkülönösebb és legtöbbet idézett újtó gesztusa a névhasználatában is megmutatkozik. Miért is hagyta el nevéből is az ly-t? BDK 2017-től kezdve nem használ ly-t, amiről a következőképp nyilatkozott: „Én, Balla D. Károj (azelőtt Károly) magyar író 2017. április 1-jén úgy döntöttem, hogy tiltakozásul a magyar akadémiai hejesírási szabályzat vaskalapos rendelkezései ellen, többé nem használom a ly-t.” Döntését két érveléssel indokolta: egyrészt, az a hang, amelyet ez a betű jelölt, kikopott, másrészt, a helyesírásban való megőrzését rossz beidegződéseknek találta (Balla, 2017).

Mindezek mellett Balla D. a kortárs magyar irodalom tágabb horizontján is figyelmet érdemel. Esszéíróként különösen jelentőset alkotott: írásait sajátos nyelvi precizitás, gondolati sűrűség, valamint ironikus, önreflexív hangütés jellemzi. Esszéiben gyakran tematizálja az irodalom és hatalom viszonyát, az írás felelősségét, a kisebbségi léttel járó kettős nyelvi és kulturális tudatot. Emellett a digitális irodalom egyik hazai úttörőjeként is

számon tartják: blogja, a Balládium, valamint digitális naplói és hipertextes kísérletei az internetes irodalom lehetőségeinek korai felfedezését jelentik (Szabó 2023: 13).

Balla D. Károly, kárpátaljai magyar író és publicista, 2007. március 7-én, a TÁRKI felmérésének eredményeire reagálva, nyilvánosan kijelentette: „Piréz vagyok.” Ezzel ő lett az „Első Piréz” (Balla 2007).

A „piréz” identitás eredetileg egy fiktív nemzetiség, amely 2006-ban vált ismertté Magyarországon, amikor a Táarki közvélemény-kutató intézet egy társadalmi kísérlet során felmérte a magyarok idegenellenességét. A kérdőívben a „pirézek” mint nem létező népcsoport szerepeltek – ennek ellenére a válaszadók jelentős része (kb. 60%) elutasította a „pirézek” bevándorlását.

Ez a kísérlet sokkolóan világított rá arra, hogy az idegengyűlölet nem ismer feltétlenül valós alapot – elég egy ismeretlen név, és az emberek máris fenyegetést sejtnek.

Döntését az igazságérzete, a kisebbségek iránti szolidaritás és az előítéletek elleni tiltakozás motiválta. A piréz identitás felvállalásával Balla D. szimbolikusan azonosult minden olyan csoporttal, amelyet a társadalom kirekeszt vagy megbélyegez.

Balla D. szerint piréznek lenni annyi, mint: szembefordulni az előítéletekkel és a kirekesztéssel. A másságot értéknek tekinteni, és elvi alapon azonosulni a hátrányosan megkülönböztetett kisebbségekkel. Kritikusan és ironikusan viszonyulni a társadalmi konvenciókhoz és a nacionalista ideológiákhoz. Átélni a szabad identitásgyakorlás felemelő érzését (Balla 2007).

Összegzésképp elmondható, hogy Balla D. pályája nemcsak a kárpátaljai magyar irodalom egyik jelentős fejezetét képviseli, hanem a magyar irodalmi hagyomány újraírásának és kritikai újra gondolásának is fontos példája. Munkássága lehetővé teszi, hogy az „újítás” ne pusztán formai vagy stílusbeli kérdésként, hanem kulturális és identitásbeli vállalásként is értelmezhető legyen – különösen egy kisebbségi író esetében.

II. BALLA D. KÁROLY ESSZÉKÖTETEI

2.1 Kis(ebbségi) magyar skizofrénia

A Kis(ebbségi) magyar skizofrénia című esszékötet 1993-ban jelent meg az Ungvár–Budapest Galéria Kiadónál. Már a cím is sokatmondó, ugyanis a „kisebbségi” szó játékos, zárójelezett „ebbségi” formája az esszé műfajára, míg a teljes cím a kisebbségi létállapot ellentmondásos voltára utal. A „skizofrénia” metaforája itt nem pszichiátriai értelemben, hanem kulturális és identitásbeli hasadtsággént értelmezhető, amely a kárpátaljai magyar közösség történelmi és társadalmi helyzetéből fakad (Balla 1993: 5–6).

Az esszék jellemzően az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején születtek, amikor Kárpátalja a Szovjetunió széthullása után új politikai és kulturális keretek között próbálta megtalálni a helyét az immár független Ukrajnában. A helyi magyar közösség számára ez a korszak az identitás újra definiálásának időszaka volt, amelynek irodalmi lenyomatait Balla D. Károly esszéi is hordozzák (Szabó 2023: 16–17).

A kötet Balla D. 1987 és 1992 között keletkezett esszéit gyűjti egybe. A válogatás tizenhat rövidebb-hosszabb írást tartalmaz, amelyek zöme a szerző irodalompolitikai, nyelvhasználati, kulturális és identitásbeli kérdések iránti érzékenységét tükrözi.

A kötet szövegei különösen kritikusak a kisebbségi nyilvánosság és kulturális intézményrendszer belterjessége, konzervativizmusa és önisméltó retorikája iránt. Balla D. Károly – maga is résztvevője volt ennek a közegnek – egyre inkább elhatárolódott a lokalitás zártságától, és a kisebbségi lételméleti, poétikai és politikai problémáit univerzálisabb kontextusban kívánta megfogalmazni (Balla 1993: 11–12).

A Kis(ebbségi) magyar skizofrénia írásaiban így az irodalom nem csupán kulturális önkifejezés, hanem léthelyzetek, politikai realitások és nyelvi rögzítések színtere. Az esszék sokszor töredezett, ironikus, önreflexív hangneme is ezt a poétikai stratégiát tükrözi: Balla nem leír, hanem kérdésessé tesz, nem igazol, hanem kételyt fogalmaz meg (Szabó 2023: 20–21). A mű a kárpátaljai magyar irodalom önkritikus, újító hangját képviseli, amely szakít a hagyományos, homogenizáló, „képviselési” irodalomszemlélettel.

Balla D. tehát e kötetével nemcsak nyelvet és formát újít, hanem a kisebbségi létet is újragondolja, elutasítva az idealizált nemzeti közösségkép és a „nemzethűség” irodalmi ideológiáját. A Kis(ebbségi) magyar skizofrénia ennek az átmeneti korszaknak a reflexiója és kritikája – a szerző irodalmi pályáján pedig fordulópont, amely a későbbi posztmodern kísérletek előkészítője is egyben (Balla 1993: 28–30).

A kötet olyan esszéket tartalmaz, amelyek a kárpátaljai magyarság irodalmi, nyelvi és kulturális helyzetét, önképét és önmeghatározási lehetőségeit vizsgálják. A kötetet áthatja az a kritikai attitűd, amely a hagyományos, dogmatikus (ragaszkodó) gondolkodással és a szűkös identitáskonceptiókkal szemben fogalmazza meg az újító, reflexív és gyakran ironikus gondolatokat. A szerző ironikus, olykor provokatív nyelvezetet használ, szövegei mégis alapos elméleti megalapozottságúak, és a kisebbségi léthelyzet komplexitására reflektálnak.

A kötet címadó esszéje, a „Kis(ebbségi) magyar skizofrénia” fogalommal vált a kárpátaljai magyar irodalomkritikában. A cím önmagában is tömör metaforája annak a kettős kötöttségnek, amely a kisebbségi magyar identitást jellemzi: egyrészt a többségi ukrán társadalomban való lét, másrészt a magyar nemzeti kultúrához való kötődés, illetve a határon túli magyar közösségek viszonya az anyaországi normákhoz. Ez a kettősség mentális és kulturális skizofréniahoz vezethet, amely a szerző szerint új típusú szemléletet, önreflexiót és megújulási igényt tesz szükségessé.

Elek szerint Balla D. kötete "minden önsajnálattal nélkül, de leplezetlen őszinteséggel és megrendítő erejű hitelességgel" ábrázolja a kárpátaljai magyar értelmiségi identitás zavarát. Ez a fajta személyes és közösségi válsághelyzet egyedi megközelítést kívánt meg – új hang, új forma, újfajta társadalmi szerepfelfogás születik meg benne (Elek 1995: 108).

Balla D. esszéi és tárcái nem csupán közéleti dokumentumok, hanem stílusosan is újítók. Elek kiemeli, hogy a szerző mesterségbeli tudással és felelősséggel nyúl a publicisztikai műfajhoz, amely sokáig háttérbe szorult az irodalomban. Ezzel a műfaj irodalmi rangra emelését is példázza – újítja a formahasználatot.

A kötet írásai nemcsak esszé- és tanulmányformában jelennek meg, hanem aforisztikus jegyzetek, glosszák és publicisztikai írások is helyet kapnak benne, így műfaji sokfélesége is az újítás eszményét szolgálja. A szövegek egy része naplószerűen épül fel, mások elméleti igényű kultúrakritikai elemzések, mégis mindegyik írás a személyes megszólalás hitelét, a határhelyzetben való gondolkodást helyezi középpontba.

A kötet legfontosabb témái közé tartozik a kisebbségi létélmény nyelvi és ideológiai meghatározottsága, a magyar nyelvhasználat korlátozottsága, valamint az irodalmi hagyományhoz való viszony újragondolása. Az esszékben Balla D. többször is bírálja a hagyományörzés ürügyén konzervált értékrendeket, és a kisebbségi kultúra „önkanonizáló” attitűdjét. A „kisebbségi skizofrénia” szerinte abból ered, hogy a kulturális önmeghatározás

és a politikai lojalitás egymásnak gyakran ellentmondó stratégiákat követelnek meg (Balla 1993: 13–14).

A kötetben szereplő esszék különböző témákat ölelnek fel, többek között a szovjet rendszer hatását a kárpátaljai magyarságra, az anyanyelv és irodalom kapcsolatát kisebbségi helyzetben, valamint a kisebbségi értelmiség szerepét és kihívásait. Ezek az írások nemcsak a szerző személyes tapasztalatait tükrözik, hanem szélesebb társadalmi és kulturális kérdéseket is felvetnek, amelyek relevánsak a kisebbségi irodalom és identitás diskurzusában.

A kötet stílusára jellemző az ironikus, töredezett, sokszor szándékosan „elrontott” vagy játékos nyelvhasználat, amely a műfaji határok és a szerzői szerep problematizálására szolgál. Az esszék gyakran alkalmaznak idézeteket, párbeszédes részeket, vagy fiktív levelezéseket, amelyeket a szerző intertextuálisan szerkeszt be a szövegbe (Szabó 2023: 19–20).

Ez az elmozdulás – a kollektív szólamoktól az egyéni beszédmód felé – Elek szerint nem pusztán stílári fogás, hanem szemléleti váltás: az értelmiségi beszédmód radikális átalakítása, amely hitelesebbé és személyesebbé teszi a szöveget. Ez a nemzeti közösség „nevében való megszólalás” meghaladásának példája, és egyben az önreflexió eszköze – ez Balla egyik legfontosabb újítása (Elek 1995: 110).

Balla D. újító törekvése abban is áll, hogy a kisebbségi irodalom hagyományos szerepfelfogását kérdőjelezi meg. A közösségi és egyéni identitás összefonódását nem retorikai pátoszban, hanem belső meghasonlásban mutatja fel – ez stílári és tartalmi radikalizmus is egyben.

A publicisztikai műfaj irodalmi szintre emelésével a határterületek újragondolását végzi el: irodalom és közélet, személyes és politikai, történelmi és mindennapi.

A kötet egyik legnagyobb értéke tehát, hogy nem csupán a kisebbségi identitás állapotát tematizálja, hanem maga is a nyelvi és műfaji újítás eszközével próbál választ adni azokra a kérdésekre, amelyeket felvet. Ezzel a Kis(ebbbségi) magyar skizofrénia a kárpátaljai magyar esszéirodalom egyik korszakos jelentőségű darabjává vált.

2.2 A hontalanság metaforái

Balla D. Károly *A hontalanság metaforái* című kötete 2000-ben jelent meg Budapesten, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Anyanyelvi Konferencia) kiadásában. A könyv alcíme: *Publicisztikák, esszék, vallomások 1988–2000*, amely világosan jelzi, hogy a kötet a szerző több mint egy évtizedes publicisztikai és esszéírói munkásságából válogat. A címben szereplő „hontalanság” nem pusztán fizikai térhez kapcsolódó állapot, hanem átvitt értelemben az identitás, a nyelv és a kulturális hovatartozás válságára is utal (Balla 2000).

A "hontalanság" a kötet központi metaforája, amely több szinten is megjelenik: a kárpátaljai magyarság földrajzi és politikai helyzete, amelyben az anyaországtól való távolság és az ukrán államhoz való tartozás identitásbeli bizonytalanságot eredményez. A magyar nyelv használata kisebbségi környezetben, ahol a nyelv nemcsak kommunikációs eszköz, hanem az identitás megőrzésének eszköze is. A kisebbségi magyar irodalom helyzete, amely gyakran perifériára szorul az anyaországi irodalmi kánonban, és saját önmeghatározására kényszerül. Személyes hontalanság, miszerint a szerző saját élményei és érzései, amelyek a kisebbségi létből fakadó bizonytalanságot és identitáskeresést tükrözik.

Balla D. Károly saját megfogalmazása szerint ez a kötet „sokáig legfontosabb könyvemnek gondoltam”, mivel ebben az időszakban a publicisztika és a közéleti esszé vált a leggyakrabban művelt műfajává. Ezek az írások a kárpátaljai magyarság helyzetét és irodalmának ellentmondásait elemzik, gyakran kíméletlen kritikával illetve a túlhajtott népiséget, a közéletiség kizárólagos elvárását, a szellemi renyheséget és a provincializmust (Balla 2020, könyvek online).

A kötet három ciklusra tagolódik: *Kis(ebb)ségi magyar skizofrénia*, *Baglyok őrizte táj* és *Reflexek*. E strukturális felosztás nem csupán formai rendet hoz az anyagba, hanem tematikus és gondolati szinteken is elkülöníti a különböző problémaköröket.

A kötet összeállítása gondos munkáról árulkodik: előző kötetéből átemel írásokat, hogy alapot teremtsen a folytatásnak. A második egység úgy van összehangolva, hogy a nehezebb és a könnyebb részek váltakoznak. Majd a figyelem a harmadik résznél sem lankad.

Az első rész (*Kis(ebb)ségi magyar skizofrénia*) a kárpátaljai magyar közösség identitásválságát, kulturális megosztottságát és szellemi kettősségét elemzi. A címben szereplő skizofrénia kifejezés a tudathasadásos állapot metaforájaként jelenik meg, utalva arra, hogy a kisebbségi létezés gyakran kényszerű alkalmazkodás és belső megosztottság következménye. Balla D. esszéi ebben a részben élesen bírálják a kárpátaljai magyar

közéletet, annak provincializmusát, önelégültségét és a kritikai gondolkodás hiányát (Balla 2000: 7–28).

A második ciklus (Baglyok őrizte táj) inkább az író személyesebb hangvételi reflexióit, tájélményeit, lírai vallomásait tartalmazza. Itt már felfedezhető Balla D. szemléletváltása, nyílt bírálataiban, szókimondottságában, egyre pesszimistább hangvételében. A rész szerkesztését dicséri, hogy a szövegek egy része ironikus csattanóval zárul, illetve a rész közepén egy hangulatos írással egyenlíti ki a második egység hullámvázát (Szabó 2023: 41). Ezek az írások ugyanakkor nem mentesek a társadalmi és történelmi reflexióktól sem: a táj mint a kollektív emlékezet és identitás hordozója jelenik meg, s az esszék ezen keresztül kérdeznak rá a múlt feldolgozhatóságára, az otthonosság lehetőségére.

A harmadik rész (Reflexek) metaírodalmi és önreflexív szövegeket tartalmaz, amelyekben Balla D. az írás, a nyelvhasználat, a közéleti szerepvállalás kérdéseit tematizálja. Ebben a részben időbelileg 1996 és 2000 közötti hat írást olvashatunk. A kárpátaljai irodalom helyzetét és jövőjét boncolja az ezredforduló közeledtével (Szabó 2023: 46). Ebben a ciklusban különösen hangsúlyos az a törekvés, hogy az esszé mint műfaj ne csupán gondolati közlés legyen, hanem esztétikai értékkel is bírjon – így ezek az írások formai szempontból is kiemelkednek a kötetből.

A kötet egészét áthatja egyfajta intellektuális radikalizmus és kritikai attitűd, amelynek egyik fő célpontja a „kisebbségi közgondolkodás” konzervatív, önfelmentő és önismétlő jellege. Balla D. Károly – ahogy Szabó Kata is rámutat – a kisebbségi diskurzus kikezdésére és újra értelmezésére törekszik: nem elfogadja a kisebbségi lét narratív sémáit, hanem megkérdőjelezi azok érvényességét (Szabó 2023: 52–54).

A hontalanság metaforái tehát nem pusztán közéleti, publicisztikai írások gyűjteménye, hanem gondosan szerkesztett, műfaji és stilisztikai szempontból is innovatív kötet. Esszéi a kisebbségi identitás modern értelmezését kínálják, miközben irodalmi igénnyel fogalmazzák meg a közösségi lét dilemmáit.

Balla D. esszéírói stílusát, problémaérzékenységét és „különutasságát” már a korai recepció is érzékelte és értékelte. Pécsi Györgyi szerint Balla D. írásait „állandó értékkeresés, önreflexió és a közösség iránti felelősségtudat” jellemzi (Pécsi 2000). E három aspektus valóban kulcseleme A hontalanság metaforái című kötetnek is: a szerző nem pusztán megfigyelője vagy leírója a kisebbségi léthelyzetnek, hanem aktív értelmezője és alakítója is annak, aki saját magán is számon kéri a pozícióját.

A kritikus megfogalmazásában: „Balla írásaiban a közösségi értékrend felmutatásának és az attól való elhatárolódásnak az ambivalenciája uralkodik.” Ez az

ambivalencia A hontalanság metaforái esszéiben is dominánsan jelen van, például abban a törekvésben, hogy a szerző egyszerre ír „belülről” és „kívülről” a kárpátaljai magyar közösségről. E kettős perspektíva révén válik lehetővé a kritikai távolságtartás, ugyanakkor az érintettség sem vesz el – ez különösen jól megfigyelhető a Kis(ebbségi) magyar skizofrénia ciklus írásaiban (Balla 2000: 7–28).

Pécsi Györgyi Balla D. Károly kötetét a kárpátaljai magyar irodalom és identitás válságának lenyomataként értelmezi. Rámutat arra, hogy Balla D. esszéi nem csupán irodalmi szövegek, hanem egy kisebbségi értelmiségi útkeresésének dokumentumai is. A kötet írásai mély keserűséget tükröznek, amely a rendszerváltás utáni társadalmi és politikai változásokkal kapcsolatos csalódásokból fakad. Kiemeli, hogy Balla D. Károly kritikusan szemléli a kárpátaljai magyar közösség állapotát, rámutatva az identitás felhígulására, az intézmények öncélúságára és a nemzeti kultúra iránti érdeklődés csökkenésére (Pécsi 2000).

A kötetben megfogalmazott gondolatok szerint a demokrácia beköszöntével nem javultak a körülmények, hanem újabb problémák jelentek meg, amelyek tovább mélyítették a közösség válságát. Olyan problémák merültek fel, mint hogy a kárpátaljai magyarság önazonossága bizonytalanra válik, főként az intézményrendszerek kiüresedése és az értelmiségi szerep elbizonytalanodása miatt. Az irodalmi és kulturális intézmények „önmagukért valók”, és nem szolgálják már hatékonyan a közösséget.

A rendszerváltás után sem következett be valódi fejlődés: a korábbi elnyomó rendszer helyére egy másik, kaotikus és önérdekű hatalmi struktúra lépett. Megjelenik a közöny és apátia, miszerint a közösség gondolkodás és aktivitási hiánya miatt, az emberek beletörődnek a leépülésbe, ami tovább súlyosbítja a helyzetet. A kötet azt is kritizálja, hogy a magyar kulturális térben egyre kevesebb a valódi szellemi párbeszéd és érdemi vita.

Pécsi hangsúlyozza, hogy Balla D. „nem védelmezni, hanem kérdezni akar”. Ez a megállapítás a teljes kötetre érvényes: az esszék nem megoldásokat kínálnak, hanem a problémák mélyszerkezetét tárják fel, szinte mindig kérdésfeltevéssel, nyelvi dekonstrukcióval vagy szimbolikus jelentésszintek megnyitásával. Ilyen értelemben a hontalanság is metaforává válik: nem csupán térbeli, hanem nyelvi, kulturális és identitásbeli hontalanságot jelöl (Pécsi 2000).

2.3 Magyarul beszélő magyarok

Balla D. Károly harmadik esszékötete, a Magyarul beszélő magyarok (2008), mélyreható és kritikus elemzése a kárpátaljai magyar közösség társadalmi, kulturális és irodalmi helyzetének. A kötetben a szerző éles szemmel és szenvedéllyel tárja fel a kisebbségi létből fakadó identitásproblémákat, valamint az irodalmi élet visszasságait (Bogár 2008).

A kötet két nagy egységbe tömöríti Balla D. 2000 és 2006 közötti írásait. Borítóját a szerző lánya, Balla Csöngé tervezte. A kötet keményen bírálja a kárpátaljai magyar politikai és irodalmi helyzetet – de nem kárpátaljai lapokban (Szabó 2023: 55).

„A József Attila-díjas költő esszékötetét olvasva egyre erősebben visszhangzott bennem József Attila egyik verscíme: Érted haragszom, nem ellened. A szerző az utóbbi években többek között arról vált ismertté, hogy – amint ő maga fogalmaz – kiírta magát a kárpátaljai magyar irodalomból. Ez a három fogalom, a kárpátaljiság, a magyarság és az irodalom, valamint ezek tetszőleges kombinációi alkotják a válogatott tanulmányokat tartalmazó, az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány (EÖKK) gondozásában megjelent kötet témáit.” – írja Bogár Edit (Bogár 2008).

Milyen is volt a helyzet ebben az időben? Ekkoriban Ukrajnában instabil politikai helyzet és gazdasági nehézségek jellemezték a mindennapokat, különösen a határ menti kisebbségi térségekben, mint Kárpátalja. A magyar közösség helyzete marginalizált volt, az anyanyelvi oktatás, kulturális önrendelkezés és gazdasági lehetőségek korlátozottak.

Ahogy az eddig is láthattuk, Balla D. Károly esszéiben gyakran foglalkozik a kárpátaljai magyarság identitásválságával. Kiemeli, hogy a kisebbségi lét gyakran vezet tudathasadásos állapothoz, ahol az egyén egyszerre szeretne egyenlő és különb is lenni a többségi társadalommal és az anyaországi magyarokkal szemben. Ez a kettősség feszültséget szül, amelyet a szerző mély empátiával, de kritikus hangon tárgyal.

Mivel a kötet a szerzői előszó (Ariadné pulóvere) után két nagyobb tematikus blokkra oszlik, s a blokkokon belül kronologikus rendben találjuk az írásokat, egyben figyelemmel kísérhetjük a folyton mozgásban lévő agyban zajló szemléletváltozást is, s ez hallatlanul izgalmas szellemi élményt nyújt.

A kötet címének láttán-hallatán persze megütközhet az olvasó: hát hogy máshogy, ha nem magyarul beszélnének a magyarok? A címadó esszét elolvasva valamivel érthetőbb lesz a cím, ám itt sem domborodik ki eléggé a kifejezés lényege és eredete: egykori vádként hangzott el a Kárpátalján egymással szemben álló két magyar tömb egyike részéről a másikra vonatkoztatva, hogy azok „magyarul beszélő szocdemek”, megkérdőjelezve ezzel egyben

azok magyarságát is. A Kárpátalján is jelen lévő kirekesztősi ellenében adta esszéjének, majd kötetének Balla D. Károly a Magyarul beszélő magyarok címet (Bogár 2008).

Balla D. Ariadne pulóvere című, harmadik esszékötetének előszava egyrészt személyes, másrészt metapoétikus hangvételű bevezetés a kötet világához. A szerző önreflexív módon tekint az esszé műfajára és saját írói gyakorlatára, miközben ironikus és játékos stílusban számol be a szövegek keletkezésének körülményeiről, céljáról és természetéről (Balla 2008: 7–14).

A kötet első része formálisan 11, a második 10 rövidebb-hosszabb esszét foglal magába. Az első blokk az Önveszélyes viszonyok alcímet viseli, és kárpátaljai társadalmi, politikai, közéleti kérdéseket taglal, a második, a Címkezett irodalom pedig kifejezetten kárpátaljai vonatkozású irodalmi témákat feszegeti, illetve azok problémáját tárgyalja. Az előző kötet A hontalanság metaforáiban megjelent írásokra építkezik, ám hangja sokkal erősebb, véleménye és kritikája markánsabb (Szabó 2023: 64).

A két rész nyomdailag is jól elválik egymástól, a tördelés és a tipográfia mintaértékű, a belső és külső hivatkozások egyaránt hibátlanok. Kár, hogy bár helyesírási és nyomdahiba üdítően kevés akad a könyvben, gyakran bántja az olvasó szemét elválasztási hiba, pusztán a Sáskajárás után c. esszéből szemezgetve pl. ilyeneket találunk: posz-tmodern (Balla 2008: 184), tarto-zhattak (Balla 2008: 186), mindezek kissé gondosabb korrektúrázással elkerülhetők lettek volna, s akkor minden formai szempontból tökéletes könyvről számolhatnánk be (Bogár 2008).

Balla D. szerint az irodalmi életben gyakori a közepszerűség és a klisék használata, ami gátolja a valódi művészi teljesítmények kibontakozását. A szerző hangsúlyozza, hogy a kisebbségi státusz nem lehet mentség az alacsony színvonalú alkotásokra, és sürgeti a minőségi megújulást.

Szunyogh Szabolcs „A metafora világnézete” című írásában Balla D. irodalmi és közéleti szerepvállalását méltatja, különös tekintettel arra, hogy Balla a „piréz” identitás felvállalásával szimbolikus gesztust tett a kisebbségi lét és az emberi tartás kifejezésére (Szunyogh 2008).

Balla döntése, miszerint „ezután ő piréz lesz”, nem csupán ironikus önmeghatározás, hanem mélyebb jelentéssel bír: a piréz az emberi tartás jelképévé válik. Ezzel Balla D. kritikusan reflektál a társadalmi előítéletekre és a kisebbségi lét kihívásaira, miközben saját írói és közéleti szerepét is újraértelmezi (Szunyogh 2008). Balla D. Károly nemcsak irodalmi munkásságával, hanem identitásválasztásával is fontos üzenetet közvetít a társadalom felé, hangsúlyozva a metaforák erejét és jelentőségét a világnézet formálásában.

A „piréz” identitás Balla D. Károly olvasatában a szabadon választott másság, az önazonos kívülállás metaforája. Olyan szerep, amely szemben áll a társadalmi konvenciókkal, a kategorizáló nacionalizmussal, és amely egyszerre kritikus, ironikus és mélyen emberi.

Saját tapasztalatait is megosztja az olvasóval, például amikor arról ír, hogy a József Attila-díj elnyerésekor nemcsak íróként, hanem kárpátaljai magyar szerzőként is "címkézték". Ez a jelenség szerinte azt mutatja, hogy a kisebbségi írókat gyakran nem egyéni teljesítményük, hanem származásuk alapján értékelik, ami torzítja az irodalmi mezőnyt (Balla 2008: 107).

Balla D. Károly minden szavára oda kell figyelni. Lehet vele egyetérteni vagy nem egyetérteni, de mindenképpen el kell gondolkodni rajta. A szerző a Kárpátalján sajátosnak minősülő kritikus látásmódja ki is vívta a helyi szellemi és politikai élet hivatalos irányítóinak rosszallását.

Balla D. azért ostromozza a kárpátaljai magyar közélet visszasságait, mert szereti szülőföldjét, szülőföldje embereit, szülőföldje tájait, szülőföldje nagyjait és kicsinyeit, ezt a földet minden hibájával együtt. De a vélt vagy valós hibákat nem tudja nem szóvá tenni. Olyan, mint a szigorú szülő: úgy óvja, védi, félti gyermekét, hogy közben az elkövetett vétkekért folyton szidja és bünteti (vagy legalábbis igyekszik büntetni) (Bogár 2008).

Bogár Edit kiemeli, hogy Balla D. Károly minden szavára oda kell figyelni. Mert ha haragszik is, értünk haragszik, nem ellenünk (Bogár 2008).

III. BALLA D. KÁROLY ÉS A HAGYOMÁNY

A Balla D. Károly irodalmi működését meghatározó kérdések között kiemelt szerepet tölt be a hagyományhoz való viszony problematikája. Ez a fejezet annak vizsgálatára vállalkozik, miként alakult Balla D. viszonya a kárpátaljai és általában a magyar irodalmi hagyományhoz, milyen értelmezési keretekben közelíthető meg ennek elutasítása, átértelmezése, vagy éppen ironikus viszonyulása. A hagyomány kérdése nem csupán esztétikai vagy poétikai szinten vetődik fel nála, hanem mélyen összefonódik az identitás, a kulturális szerepvállalás és az irodalomszervezés kérdéseivel is.

Míg a kárpátaljai magyar irodalom jelentős része a nemzeti hagyományhoz való kötődést identitásképző tényezőként kezeli, Balla ezzel szemben gyakran ironikus, távolságtartó, sőt kritikusan dekonstrukciós pozíciót foglal el. Írásaiban – ahogyan láthattuk is, különösen esszéiben – visszatérő motívum a hagyománytól való eltávolodás szükségessége, az autonóm művészi megszólalás elsődlegessége, valamint a hagyományhoz való reflexív, gyakran polemikus viszony. Ez az attitűd nemcsak elméleti írásaiban, hanem irodalmi vitákban elfoglalt álláspontjaiban is megjelenik, ahol más szerzőkkel – például Nagy Zoltán Mihállyal, Vári Fábián Lászlóval vagy Penckófer Jánossal – folytatott nyilvános eszmecseréiben is hangsúlyosan kirajzolódik különálló pozíciója.

Balla D. szerint a szépíró feladata nem a hagyományok őrzése, hanem az önálló, autonóm művészi kifejezés. Ezt a nézetét több interjúban és esszéiben is kifejtette. Például a Litera.hu-n megjelent interjúban így fogalmaz: „A szépírónak nem dolga hagyományt ápolni”. Ezt a gondolatot tovább árnyalja, amikor kifejti, hogy a művészet a szabadság dimenziója, és az alkotónak nem szabad szerepbe merevednie (Jánossy–Nagy 2019).

Balla D. tehát elutasítja a hagyományos írói szerepfelfogásokat és a múltba révedő irodalomszemléletet, helyette az autonóm művészi kifejezést és a kárpátaljai magyar irodalom megújítását szorgalmazza.

Ahogy már korábban megvizsgáltuk esszéi gyakran bírálják a kárpátaljai magyar irodalom provincializmusát és a hagyományos szerepfelfogásokat. „A hontalanság metaforái” című esszékötetében például a kisebbségi irodalom helyzetét és a hagyományhoz való viszonyát elemzi: „A mai Magyarország határain túl élő magyar kisebbségek 1945 utáni irodalma közül a kárpátaljait ismerte meg a legnagyobb késéssel és a legtöbb előítélettel” (Balla 2000: 150).

Kritikusan viszonyul a kárpátaljai magyar irodalom hagyományos szerepfelfogásához is, amely szerinte gyakran a sematizmusba és önisméltásba fullad. Ezt a

szemléletet a esszéköteteiben is kifejti, ahol rámutat arra, hogy a kisebbségi irodalom gyakran belemerevedik a választott vagy rá osztott szerepébe, és nem képes kitörni a korlátaik közül.

Újító eljárásai közé tartozik az, hogy a kisebbségi lét problematikáját nem közösségi identitáskeretben, hanem radikálisan szubjektív nézőpontból tárgyalja. Ez a perspektíva elutasítja azokat a konvenciókat, amelyek szerint a kisebbségi szerzőnek „közösségi szócsőként” kell megszólalnia. Ehelyett Balla D. gyakran azt tematizálja, hogy miként lehet egyénileg, szabadon viszonyulni egy kollektív múlt örökségéhez – gyakran annak leválasztásán, újraértelmezésén keresztül. Esszéiben nem egyszer dekonstrukciós műveleteket alkalmaz, amikor egy-egy toposz, például a „hűség a nemzeti hagyományhoz” vagy a „népi elkötelezettség” fogalmi hálóját megbontja, jelentését relativizálja, ironizálja.

A harmadik esszékötetébe bekerült „Valóságpróza és látszatvalóság” című írása három kárpátaljai magyar szerző – Horváth Sándor, Penckófer János és Nagy Zoltán Mihály – új prózaköteteinek megjelenése kapcsán született, és a kárpátaljai magyar irodalom prózai irányvonalait, valamint azok valósághoz való viszonyát vizsgálja (Balla 2008: 164).

Kifejti, miért különleges alkalom a három prózakötet publikálása egy olyan közegből, amely főleg lírával jeleskedett, foglalkozik a próza műfaj karcsúságának okaival. Horváth Sándor kötetében kifogásolja az újraközlést és annak minőségét, Penckófer kapcsán elismeri a regény önálló megjelenésének fontosságát, Nagy Zoltán kapcsán pedig megállapítja: ezen kötete sem ér fel A sátán fattyához (Szabó 2023: 68).

Bár Balla D. elemzése szerint ezek a művek a valóságábrázolás különböző aspektusait mutatják be, ugyanakkor felveti a kérdést, hogy mennyiben tükrözik a valóságot, és mennyiben teremtenek csak látszatvalóságot.

A Balla D. és Penckófer János közötti vita, amely a Hitel folyóirat 2004. márciusi számában jelent meg, mélyíti a két szerző közötti nézetkülönbségeket a hagyományhoz és az irodalom szerepéhez való viszonyulás terén (Balla 2004).

Balla D. írásaiban élesen bírálja a kárpátaljai magyar irodalom hagyományos, közösségi elkötelezettségű irányvonalát. Szerinte az irodalomnak nem kell a nemzeti identitás megőrzésének eszközévé válnia, hanem inkább az egyéni művészi kifejezés szabadságát kell szolgálnia. Ezt a nézetét a következőképpen fogalmazza meg:

„A nemzeti irodalom forradalmi hagyományainak a felmutatása mellett megfogalmazódott az igény arra is, hogy előzményre, hagyományra találjon a formájában nemzetinek, tartalmában szocialistának hirdetett kisebbségi magyar irodalom is; és mivel Kárpátalján ennek megfelelő tradíciók nemigen akadtak, a valaha itt alkotott literátorok

munkássága helyett a szovjet magyarok elmélete azonnal rámutatott az egyetlen megfelelő forrásra: a moszkvai magyar emigrációra” (Balla 2000: 204).

Penckófer ezzel szemben a hagyományos értékek és a közösségi elkötelezettség fontosságát hangsúlyozza. Bírálja Balla D. szemléletváltását, amely szerinte elutasítja a kisebbségi közösségi létgondok irodalmi vállalását. Penckófer így fogalmaz:

„Balla D. – finoman szólva – 'szemléletváltásának' jegyei szinte kitapinthatóak. Például hogy megtagadta, ami eddig jellemezte, 'a kisebbségi közösségi létgondok irodalmi vállalását'; hogy 'haza-komplexusnak' tartja a költők hazáról való gondolkodását, és hogy a 'hontalanság kifejeződésében korántsem a magyarságot ért súlyos igazságtalanság fölemlegetését, fölpanaszolását érzékeli, hanem a költői személyiségek beteges hiányérzetét'.” (Márkus 2004).

A vita középpontjában tehát az irodalom szerepének és a hagyományhoz való viszonyulás kérdése áll. Balla D. a művészi autonómiát és az egyéni kifejezést helyezi előtérbe, elutasítva a hagyományos, ideológiai alapú megközelítést. Penckófer János ezzel szemben a hagyományos értékek és a közösségi elkötelezettség fontosságát hangsúlyozza az irodalomban. Ez a nézetkülönbség tükrözi a kárpátaljai magyar irodalom belső vitáit és az irodalom szerepéről folytatott diskurzust.

Balla D. ezt követően megkövette Penckófer Jánost, ahol Balla D. hagyományhoz való viszonya több ponton is felismerhető, különösen abban, ahogyan kritikusan viszonyul a kárpátaljai magyar irodalom „örökségéhez”, és abban is, ahogy reflektál a róla alkotott irodalomtörténeti értékelésekre. A Tettben a jellem című monográfiát érintő bírálata ennek a hagyományhoz való viszonyulásnak egy konkrét esete.

Balla D. szerint Penckófer munkája „esztétikai értékelés helyett inkább erkölcsi ítéletekre épül”, ami arra utal, hogy az irodalmi értékelésben Penckófer a „jellem”, az „erkölcsi tisztaság” szempontjait helyezi előtérbe – ez egy klasszikus, a szocialista irodalomfelfogáshoz vagy a népi-nemzeti kánonhoz kapcsolódó hagyomány. Ezzel szemben a következőket írja: „...munkája tendenciózus, szakmaiatlan, sok helyen rosszindulatú. Esztétikai értékelés helyett inkább erkölcsi ítéletekre épül...” (BDK 2007).

Ez alapján Balla D. olyan szemléletet képvisel, amely elutasítja az irodalom erkölcsi mércével való mérését. Ez nemcsak a konkrét műre irányuló kritika, hanem állásfoglalás is egy bizonyos értékrendi hagyománnyal szemben. Balla D. tehát a hagyományos (morális, közösségi, elkötelezett) irodalomértés meghaladását szorgalmazza, és a művészi autonómia eszméje mellett áll ki.

Balla D. nyíltan beismeri, hogy korábban másként gondolkodott az irodalom szerepéről, és hogy meglepte saját egykori álláspontja: „Újraolvasás közben tanulságos volt saját akkori nézeteimmel szembesülni.” (BDK 2007).

A fiatalkori nézet az volt, hogy: „Kárpátalján, ahol az irodalomnak pótlólagos feladatai is vannak, a kevésbé színvonalas műveknek is van létjogosultsága...” Ez egy olyan felfogás, amely az irodalmat közösségpótló, identitásőrző, erkölcsi szerepkörben látja, különösen kisebbségi kontextusban. Ilyen keretek közt a művészi színvonal másodlagossá válhat a közösségi funkcióhoz képest (BDK 2007).

„Öt évvel később aztán már teljes mellszélességgel kiálltam a modernitás felé tájékozódó, a kollektivista 'kárpátaljai hagyományokkal' szembeforduló fiatalok mellett.” – Ez a mondat rendkívül világosan mutatja, hogy Balla D. egy újító, modernista irodalmi irány támogatója lett. Nemcsak hogy elismeri az újító törekvéseket, hanem „teljes mellszélességgel kiáll” mellettük – tehát aktívan vállalja is az ezekhez való tartozást (BDK 2007).

2004-ben Balla D. kilépett a Magyar Írószövetségből, tiltakozásul az úgynevezett „Döbrentei-ügy” kezelése miatt. A vita középpontjában Döbrentei Kornél költő antiszemita kijelentései álltak, amelyeket a Tilos Rádió elleni tüntetésen tett. Balla szerint ezek a megnyilvánulások gyűlöletkeltésre alkalmasak voltak, és elfogadhatatlannak tartotta, hogy az Írószövetség vezetése nem határolódott el tőlük (Balla 2004).

A kárpátaljai magyar írók közül Balla D. volt az egyetlen, aki ilyen lépésre szánta el magát. Ezzel szemben Vári Fábián László és Nagy Zoltán Mihály nyíltan kiálltak Döbrentei mellett, annak ellenére, hogy megnyilvánulásait sokan antiszemitának tartották. Ez a különbség feszültséget eredményezett a kárpátaljai magyar írók közösségében, és rávilágított az eltérő morális és politikai álláspontokra.

Balla D. kilépése a Magyar Írószövetségből annak morális kompromisszumai miatt arra utal, hogy nem az intézményes irodalmi hagyomány automatikus követője. A Magyar Írószövetség – különösen a rendszerváltás előtt és után – a magyar irodalmi élet egyik legrégebbi és legtekintélyesebb szervezete volt, és sokak szemében maga is a hagyomány része. Balla azzal, hogy szakított vele, nyíltan elutasította az értékkonzerváló, de morálisan megalkuvó attitűdöt. Ez újító, kritikai pozícióra utal (Kőszeghy 2004).

Az, hogy a kérdést nem politikainak, hanem erkölcsinek tekintette, szintén arra utal, hogy Balla D. a „hagyományos” értelmiségi szerepfelfogást – miszerint az író távol marad a közéleti konfliktusoktól – meghaladva aktív morális véleményformálónak lépett fel. Ez is az újító írói habitus jele. A leggyakrabban idézett mondatai a kilépéséről a következőképpen

foglalják össze a morális álláspontját: „Nem politikai, hanem morális ügy számomra. Elfogadhatatlannak tartom, hogy egy írószervezet hallgatással legitimálhatja a gyűlöletbeszédet.” (Balla 2004).

A Nagy Zoltán Mihályhoz való viszonyáról konkrét idézet kevésbé közismert, de az ügy kapcsán több helyen szóvá tette, hogy a kárpátaljai írók közül egyedül ő vállalta a nyílt szembefordulást a szervezettel: „Sajnálatosnak tartom, hogy kárpátaljai íróársaim közül senki nem állt ki hasonlóan, sőt, többen védelmükbe vették Döbrenteit. Úgy tűnik, nem egyformán értelmezzük az írói felelősséget.” (Balla 2004).

A fentiek megvizsgálása alapján azt mondhatjuk, hogy Balla D. viszonya a hagyományhoz kritikus és szelektív; csak azt a hagyományt tartja meg, amely megfelel a saját morális és esztétikai elveinek. Az újításhoz való viszonya pedig abban mutatkozik meg, hogy hajlandó szembemenni az intézményes renddel, ha azt erkölcsileg elfogadhatatlannak találja. Ez az attitűd összhangban áll az esszéírói gyakorlatával is, amelyben gyakran kérdőjelezi meg a kisebbségi vagy nemzeti irodalmi közösség elvárásait.

IV. AZ ESSZÉÍRÁS TÉTJEI BALLA D. KÁROLYNÁL

Balla D. Károly esszéírásának tétjei komplex módon kapcsolódnak a kisebbségi lét kérdéseéhez, a kárpátaljai magyar irodalom státuszához, valamint a társadalmi és politikai változások értelmezéséhez. Három kötete alapján megállapítható, hogy 1987 és 2007 között nézetei jelentős fordulatot vettek: esszéiben egyre élesebben tematizálta a kárpátaljai magyarság irodalmi és társadalmi problémáit. A szerző tudatos szerkesztőként különítette el esszéiben a történelmi traumák (például a szovjet korszak), a politikai események és az irodalmi önreflexió kérdéseit.

Balla D. irodalomszemléletére nagy hatással volt édesapjának életútja. Penckófer János elemzése szerint Balla a „kettős kötődés” élményét és az egzisztenciális bizonytalanságot kulcsfontosságúként értelmezte a kárpátaljai magyar irodalom szempontjából. A közösségi gondolkodás háttérbe szorult nála, miközben az irodalom a szabadság terepe maradt. Csordás László szerint Balla újítása, hogy az esztétikai minőséget és a politikai függetlenséget tette mércévé, elutasítva az előzetesen létrehozott regionális kánont (Szabó 2023: 71–72).

Az 1980-as évek végétől Balla D. egyre élesebben vetette fel, hogyan tud a kárpátaljai magyarság bekapcsolódni a társadalmi és kulturális diskurzusokba. A Szovjetunió felbomlása után Ukrajna újfajta politikai realitásokat hozott, amelyek még kiszolgáltatottabb helyzetbe sodorták a kisebbségi magyarságot. Balla ezt a helyzetet kiszámíthatatlannak, fordíthatatlannak érzekelte, és a társadalmi dezorientációt gyakran fogalmazta meg „magyar skizofréniaként”.

Az esszé Balla D. számára nem kész tudás közvetítésének formája, hanem a gondolkodás nyilvános terepe, amelyben a kérdésfeltevés válik hangsúlyossá, nem a végső válaszadás. Írásaiban gyakori a dilemmák, paradoxonok, belső feszültségek vállalása: „minden mondatomat ki kell egészíteni azzal, hogy: de hát nem vagyok benne biztos” (Balla 1993: 17). Az ilyen megközelítés az esszét nyitott, átmeneti formává teszi, amelyben a nyelvi és kulturális identitás is mozgásban van.

A hontalanság metaforái című kötetében kiemelten tárgyalja a kisebbségi lét, az irodalmi megújulás és az európai integráció kérdését. Rávilágít arra, hogy a kárpátaljai magyarság a keleti és nyugati világ közé szorult, miközben az EU-integráció új szakadékokat is létrehozott. Kritikusan szemléli az irodalom állapotát: szerinte a kárpátaljai magyar irodalom sokszor elvárásoknak próbál megfelelni (pl. eposzi hősiesség), nem pedig saját autonóm szabadságában alakul. Fontos tétje esszéinek az is, hogy választ keres arra: vajon a

kárpátaljai irodalom be tud-e illeszkedni az egyetemes magyar irodalom áramába (Balla 2000).

Balla D. esszéi nem csupán tartalmukban, hanem formai-műfaji megközelítésükben is szakítanak a hagyományos kisebbségi irodalmi diskurzusokkal. Az esszé nála nem pusztán érvelő-elemző prózai műfajként működik, hanem egyfajta nyitott, önreflexív gondolkodási térként, amelyben a személyes tapasztalat, a filozófiai érzékenység és az irodalomelméleti megfontolások egyenrangúan vannak jelen. Az esszéi gyakran posztmodern jegyeket hordoznak: nyelvük töredezett, sokszor ironikus, a szerzői én pozíciója pedig tudatosan bizonytalanított – mindez a hagyományos „tanító”, „nemzetépítő” irodalmi attitűd elutasítását jelzi.

Balla D. írásai gyakran működnek ellenbeszédként a hivatalos, ideologikus diskurzusokkal szemben. A kisebbségi identitást nem romantikus pátoszban, hanem kritikai távolsággal ragadja meg. A közösségi elvárásokkal való szembemenetel, az „árulás” vádjának vállalása az esszéírás etikai tétjévé válik. Pécsi Györgyi szerint ez a pozíció „a közösségi mítoszok megkérdőjelezésén alapuló gondolkodás” szilárdságát mutatja (Pécsi 2000: 106). Az esszé tehát itt nemcsak irodalmi forma, hanem intellektuális ellenállás terepe.

Az esszé Balla D. számára önismereti műfaj is. Nem ritkán tematizálja saját írói pozícióját, kételyeit, vakfoltjait, sőt azt is, hogy miért válik lehetetlenné számára a megszólalás. Az írás maga a gondolkodás folyamata, nem pedig annak reprezentációja. Ez a reflexív magatartás különösen értékesé teszi esszéit, hiszen a gondolkodás és az írás nem válik el egymástól.

Jelentős újítása továbbá az is, hogy az esszét a nyilvános gondolkodás kockázatos, sokszor önellentmondásokkal teli formájaként kezeli. Ahelyett, hogy határozott, zárt álláspontot képviselne, sokszor kérdésekben, kételyekben, ambivalenciákban gondolkodik. Ez az attitűd is a hagyományos kisebbségi irodalmi szerepfelfogás ellenében értelmezhető, amely inkább normák és elvárások mentén működik. Balla D. számára a hagyomány nem egy megőrzendő és sérthetetlen örökség, hanem egy problémás, újra- és újraértelmezendő viszonyrendszer, amelyhez nem szükségszerűen kell hűségesnek lenni, sőt: az írói szabadság egyik feltétele éppen a hagyomány megkérdőjelezésének lehetősége.

A kárpátaljai magyar író helyzete mindig „két világ között” van – és ez az átmenetiség Balla D. esszéiben nemcsak tematikusan, hanem strukturálisan is megjelenik. A műfaji határok elmosása, a fragmentált szerkezetek, a reflexív elbizonytalanítások mind azt szolgálják, hogy az írás ne zárja le a kérdéseket, hanem újabbakat tegyen fel. Az esszé

tehát nála mentális és földrajzi térképként is működik: a nyelvi, kulturális és irodalmi otthonkeresés kísérleteként.

Kritikai figyelme kiterjed az irodalom utánpótlásának kérdésére is: pesszimistán látja a fiatal nemzedék irodalmi teljesítményét, különösen a kivándorlás és a kulturális kiüresedés tükrében. Úgy véli, hogy a kárpátaljai magyar irodalom mintha elveszítette volna önálló arcélét, sokszor elbeszélői klisékkel és téves szerepfelfogással él (pl. hagyomány vs. klisé; diskurzus vagy monológ?). Fontos tétje esszéinek tehát a közösségi jövőkép újraértelmezése is.

Ugyanakkor Balla D. nyomon követi a kárpátaljai irodalmi élet praktikus változásait is: az Együtt folyóirat háttérbe szorulása, az Intermix Kiadó helyzete és a könyvkiadás nehézségei (logisztika, finanszírozás, példányszám) is szóba kerülnek. A világjárvány és az ukrajnai háború tovább súlyosbították a helyzetet, még kevesebb kulturális támogatás jutott el Kárpátaljára (Szabó 2023. 73–74).

Balla D. az utóbbi években visszavonult az aktív irodalmi szerepvállalástól, és önkéntes elhallgatását is következetes poétikai döntésként értelmezi. Az írás felfüggesztése így nem a gondolkodás feladása, hanem annak radikalizálása: amikor már nem lehet érdemben megszólalni, az elhallgatás válik az egyetlen hiteles gesztussá. Ez az esszéírás negatív határpontjaként is értelmezhető – amely ugyanakkor továbbra is gondolkodásra késztet.

ÖSSZEGZÉS

A dolgozatom célkitűzése az volt, hogy feltérképezsem, miként jelenik meg az újítás eszménye Balla D. Károly esszéírásában, illetve hogyan viszonyul a szerző a hagyományhoz – különös tekintettel a kárpátaljai magyar irodalom kontextusára. A vizsgálat során három reprezentatív esszékötete (Kis(ebb)ségi) magyar skizofrénia, A hontalanság metaforái, Magyarul beszélő magyarok) nyelvi, poétikai és tematikai elemzése alapján kirajzolódott egy komplex, többdimenziós szerzői pozíció, amelyet egyszerre jellemez intellektuális radikalizmus, nyelvi kísérletező kedv, és a közösségi szerepvállalás iránti kritikus, de elkötelezett viszony.

Balla D. esszéi formai és nyelvi szempontból is újító szándékot hordoznak. Az esszé műfajának határait tudatosan feszegeti: a klasszikus értekező prózától való eltávolodás jelei az irónia, az intertextualitás, a posztmodern szövegépítési technikák (pl. széttöredezettség, idézetek, fiktív párbeszédek) következetes alkalmazása. Ezzel a szerző nemcsak a formai megújulást célozza meg, hanem a gondolkodásmód átalakítására is törekszik: elutasítja a normatív, egyértelmű értelmezéseket, helyette a kérdésfeltevésre és az önreflexióra helyezi a hangsúlyt.

A nyelvhez való viszonya is újító: tudatosan választja a „hibás” írásmódot (pl. a „ly” elhagyása) vagy épp a nyelvi játékoságot, mint az irodalmi szabadság és ellenállás eszközét. Ezzel is demonstrálja: a nyelv nem csak közlés, hanem állásfoglalás is – különösen kisebbségi kontextusban.

A dolgozat egyik fő megállapítása, hogy Balla viszonya a magyar irodalmi és kulturális hagyományhoz nemcsak távolságtartó, hanem kifejezetten dekonstrukciós természetű. A hagyományt nem elveti, hanem átértelmezi, gyakran ironikus vagy kritikai szemszögből vizsgálja. Esszéi elutasítják a kánonkövető, nemzetietlenül nemzeti vagy pártoszos szerepfelfogást, különösen a kisebbségi irodalom önkanonizáló attitűdjét. Balla D. számára a hagyományhoz való viszony elsősorban művészi és etikai kérdés, nem pedig ideológiai kötelesség.

Ez a viszony leginkább abban az autonóm szerzői attitűdben mutatkozik meg, amely a „kisebbségi írónak” nem az identitásőrző, közösségképviselői szerepét hangsúlyozza, hanem a szabadságot és a kockázatvállalást. Balla D. újítása abban áll, hogy a hagyomány kritikai újraértelmezését nem külső elvárások, hanem belső alkotói kényszerként jeleníti meg.

Balla D. esszéírásának egyik legfontosabb tartalmi újdonsága a kisebbségi identitás komplex újraértelmezése. A szerző nem fogadja el a „kisebbségi lét” sematizált reprezentációit – sem a mártírszerepet, sem az idealizált közösségképet. Esszéiben a kisebbségi léthelyzet alapvetően ambivalens, hontalansággal, nyelvi szorongással, kulturális peremhelyeztetel jellemezhető állapot, amelyre nem lehet kész válaszokat adni.

A skizofrénia és hontalanság metaforái, melyeket Balla D. alkalmaz, arra utalnak, hogy a kisebbségi létezés nem stabil, hanem törekeny identitáskeretek között zajlik. Ezek a metaforák nemcsak stilisztikai eszközök, hanem konceptuális középpontjai annak a kritikai gondolkodásnak, amely Balla D. esszéit meghatározza. A nyelv, a kultúra és az identitás nem örök értékek, hanem újraértelmezhető konstrukciók – ez az a gondolati horizont, amely Balla D. írásait korszerűvé és relevánssá teszi a kortárs irodalomtudomány számára is.

Balla D. nem csupán elméletíró vagy esztéta: írásai gyakran éles társadalmi és politikai kritikát is megfogalmaznak. Ez különösen igaz a Magyarul beszélő magyarok kötetére, ahol a szerző kíméletlen pontossággal elemzi a kárpátaljai magyar közélet intézményes középszerűségét, a belterjességet, a kulturális provincializmust. Az „érted haragszom, nem ellened” attitűd jegyében fogalmazott kritikák nemcsak irodalmi, hanem morális tételmondatokká is válnak. Balla számára a kritika nem rombolás, hanem új alapok keresése.

Ezzel párhuzamosan új kommunikációs formákat is keres: a digitális térben való jelenlét, a hipertextes naplók és a blogírás nem csupán formai kísérletezés, hanem a közéleti szerepvállalás új modellje. Így válik Balla D. Károly a 21. századi magyar irodalom egyik legfontosabb „hídverő” szereplőjévé, aki képes összekapcsolni a kisebbségi léthelyzet szociokulturális kérdéseit a kortárs irodalomelméleti és társadalmi diskurzusokkal.

A dolgozat alapján egyértelműen megállapítható, hogy Balla D. esszéírói munkássága a kárpátaljai magyar irodalom meghatározó és újító jelensége. Az „újítás eszménye” nemcsak formai-poétikai fogalomként, hanem világképi és etikai irányultságként is értelmezhető írásaiban. Esszéi nem csupán a kárpátaljai magyar közösség számára bírnak jelentőséggel, hanem a magyar irodalom egészében is a kritikai önvizsgálat és megújulás lehetőségét jelentik.

A hagyományhoz való viszonyban Balla D. nem a szakadást, hanem az újraírás lehetőségét keresi. Az irodalom – szerinte – akkor képes igazán betölteni funkcióját, ha képes új szavakat és új formákat találni a közösségi és egyéni tapasztalatok megfogalmazására. Ebben az értelemben esszéi nemcsak a múlt újraértelmezését, hanem a jövő irodalmiságának előkészítését is szolgálják.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Balla D. Károly 1993: *Kis(ebb)ségi magyar skizofrénia*. Ungvár–Budapest: Galéria Kiadó.
2. Balla D. Károly 2000: *A hontalanság metaforái. Publicisztikák, esszék, vallomások, 1988-2000*. Budapest: A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága
3. Balla D. Károly 2008: *Magyarul beszélő magyarok. Esszék, publicisztikák, írójegyzetek, 2000–2006*. Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány.
4. Bárány Erzsébet–Csernicskó István 2004: *A magyar nyelv Kárpátalján: nyelvhasználat és nyelvi attitűdök*. Ungvár: PoliPrint.
5. Kulcsár Szabó Ernő 2001: *A magyar irodalom története 1945–1991*. Budapest: Osiris Kiadó.
6. Szegedy-Maszák Mihály 2008: *A változatosság gyönyörűsége: Irodalmi kánonok, értelmezések, irányzatok*. Budapest: Gondolat Kiadó.
7. Kulcsár Szabó Ernő. 1997: *Posztmodern magyar irodalom – 1986–1996*. Budapest: Argumentum.
8. Szegedy-Maszák Mihály. 2002: *A modern magyar irodalom története*. Budapest: Osiris Kiadó.
9. Szöcs Géza 2000: *A szabadság különvéleményei*. Budapest: Püski Kiadó.
10. Bárány Erzsébet–Csernicskó István 2004: *A magyar nyelv Kárpátalján: nyelvhasználat és nyelvi attitűdök*. Ungvár: PoliPrint.
11. Csernicskó István 1998: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
12. Elek Tibor. 1995/8: *Akinek arcára fagyott a dacból vállalt misszió*. Hitel.
13. Elek Tibor. 2014: *Irodalom és nemzeti közösség. Válogatott és új esszék (1984–2014)*. Budapest: Napkút Kiadó.
14. Bogár Edit. 2008: *Balla D. Károly: Magyarul beszélő magyarok*. Papiruszportál. (<https://papiruszportal.hu>)
15. Szunyogh Szabolcs. 2008: *A metafora világnézete*. Balla D. Károly: Magyarul beszélő magyarok könyvbemutatója.
16. Márkus Béla. 2004: *Irodalom erkölcsi szempontból. Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében*. Hitel.

INTERNETES FORRÁSOK

1. Szabó Katalin 2023: *Hagyomány és újítás problémája Balla D. Károly esszéiben (Kis(ebbbségi) magyar skizofrénia, A hontalanság metaforái, Magyarul beszélő magyarok)*. Filológia Tanszék, Beregszász.
<https://dspace.kmf.uz.ua/jspui/handle/123456789/2961>
2. SEO. 2019: *Balla D. Károly kulturális portálja*. Liber-All. (<https://liberall.hu>)
3. Balla D. Károly 2020: *Balla D. Károly: A hontalanság metaforái. Szűkkeblűség és rövidlátás*. Könyvek Online. (<https://konyvek.cafeblog.hu>)
4. Pécsi Györgyi. 1994: *Balla D. Károly - A hontalanság metaforái című - könyve által világosan. Mi vész el az egységben? Üzenő idő. Tiszatáj 1994/11.* (<https://epa.oszk.hu/>)
5. Tóth Krisztina. 2008: *A regényíró Balla D. Károly*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar nyelv és irodalom szak, Budapest. (<https://sites.google.com/site/balladkaroly/rolam>)
6. Jánossy Lajos–Nagy Gabriella. 2019: *Balla D. Károly: A szépírónak nem dolga hagyományt ápolni*. Litera. (<https://litera.hu>)
7. Balla D. Károly. 2004: *Penckófer: Tettben a jellem*. UngParty. (<https://up.hhrf.org>)
8. BDK. 2007: *Penckófer János megkövetése*. Balla D. Károly Webnaplója. (<https://bdk.blog.hu>)
9. *Balla D. Károly kilépett a Magyar Írószövetségből*. 2004. Liber-All. (<https://liberall.hu>)
10. Kőszeghy Elemér. 2004: *Interjú Balla D. Károllyal*. Kárpáti Igaz Szó. (<https://kiszo.net/a-lap/>)

РЕЗЮМЕ

Метою цієї роботи було дослідити, як проявляється ідеал новаторства в есеїстиці Кароя Балли Д., а також яке ставлення формує автор до угорської літературної традиції — з особливим урахуванням життя національної меншини на Закарпатті. На основі трьох проаналізованих збірок («Угорська (меншинна) шизофренія», «Метафори бездомності», «Угорці, які розмовляють угорською») вимальовується така авторська позиція, яку одночасно характеризують формальні та мовні нововведення, автономне художнє висловлювання та критична громадянська позиція.

У своїх есеях Балла послідовно протиставляється шаблонному, патетичному тону меншини літератури: натомість його письму притаманні іронія, саморефлексія, інтертекстуальність та стилістичне розмаїття. Мову він розглядає не лише як засіб комунікації, а як поле літературного опору. Для нього есе як жанр — не замкнена форма, а спосіб мислення, який ґрунтується на постановці запитань і свободі інтерпретації.

Його ставлення до традиції має критичний і деконструктивний характер: він не вважає своїм завданням плекання національного канону, натомість прагне переосмислення минулого та проблематизації самого канону. Ідентичність меншини він не описує за готовими моделями, а підкреслює її суперечливість і нестабільність. Метафори «шизофренії» та «бездомності» виражають цю культурну й мовну невизначеність.

Громадянська участь автора також є нетрадиційною: через ведення блогу та цифрову публікацію він створює нову форму літературної публічності. Критику закарпатського суспільного та літературного життя він формулює не як сторонній спостерігач, а зсередини — його «гнів» походить з любові й несе в собі надію на оновлення.

У підсумку можна сказати, що есеї Кароя Балли Д. не лише відкривають питання життя національних меншин з нової перспективи, але й сприяють жанровому й інтелектуальному оновленню угорської есеїстики. Його творчість є прикладом того, як через літературу можна знайти нову мову для переосмислення питань ідентичності, спільноти та традиції.

Звіт подібності

метадані

Назва організації

Hungarian College of Higher Education Ferenc Rakoczi II Transcarpathian

Заголовок

Barkaszi Kamilla_Magyar szak_Szakdolgozat_2025-4-32

Науковий керівник / Експерт

Автор **Аніко Чурман-Пушкеш**

підрозділ

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

9.01%

9.01%

КП 1

5.97%

5.97%

КЦ

25

Довжина фрази для коефіцієнта подібності 2

8697

Кількість слів

70152

Кількість символів

Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про МОЖЛИВІ маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв	Б	0
Інтервали	A→	0
Мікропробіли	␣	0
Білі знаки	Б	0
Парафрази (SmartMarks)	a	13

Подібності за списком джерел

Нижче наведений список джерел. В цьому списку є джерела із різних баз даних. Копію тексту означає в якому джерелі він був знайдений. Ці джерела і значення Коефіцієнту Подібності не відображають прямого плагіату. Необхідно відкрити кожне джерело і проаналізувати зміст і правильність оформлення джерела.

10 найдовших фраз

Копію тексту

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	НАЗВА ТА АДРЕСА ДЖЕРЕЛА URL (НАЗВА БАЗИ)	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
1	https://papiruszportal.hu/2023/10/13/balla-d-karoly-magyarul-beszelo-magyarok/	126 1.45 %
2	https://papiruszportal.hu/2023/10/13/balla-d-karoly-magyarul-beszelo-magyarok/	98 1.13 %
3	https://liberall.hu/	82 0.94 %
4	https://papiruszportal.hu/2023/10/13/balla-d-karoly-magyarul-beszelo-magyarok/	72 0.83 %
5	https://papiruszportal.hu/2023/10/13/balla-d-karoly-magyarul-beszelo-magyarok/	71 0.82 %

6	https://liberall.hu/	57 0.66 %
7	https://sites.google.com/site/balladkaroly/k%C3%B6nyvek/a-hontalans%C3%A1g-metafor%C3%A1i/hagyom%C3%A1ny-e-a-provincializmus	56 0.64 %
8	https://liberall.hu/	40 0.46 %
9	https://papiruszportal.hu/2023/10/13/balla-d-karoly-magyarul-beszelo-magyarok/	33 0.38 %
10	https://elipszilon.balla.biz/	31 0.36 %

з домашньої бази даних (0.00 %)

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗАГОЛОВОК	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
------------------	-----------	--

з програми обміну базами даних (0.00 %)

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗАГОЛОВОК	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
------------------	-----------	--

з Інтернету (9.01 %)

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ДЖЕРЕЛО URL	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
1	https://papiruszportal.hu/2023/10/13/balla-d-karoly-magyarul-beszelo-magyarok/	422 (7) 4.85 %
2	https://liberall.hu/	246 (7) 2.83 %
3	https://sites.google.com/site/balladkaroly/k%C3%B6nyvek/a-hontalans%C3%A1g-metafor%C3%A1i/hagyom%C3%A1ny-e-a-provincializmus	56 (1) 0.64 %
4	https://elipszilon.balla.biz/	31 (1) 0.36 %
5	https://hu.wikipedia.org/wiki/ME_G%C3%A9p%C3%A9szm%C3%A9rn%C3%B6k_%C3%A9s_Informatikai_Kar	12 (1) 0.14 %
6	https://dspace.kmf.uz.ua/jspui/handle/123456789/1010/browse	10 (1) 0.11 %
7	https://sites.google.com/site/balladkaroly/k%C3%B6nyvek/a-hontalans%C3%A1g-metafor%C3%A1i/hagyom%C3%A1ny-e-a-provincializmus/hal%C3%A1los-cs%C3%B3k	7 (1) 0.08 %

Список прийнятих фрагментів (немає прийнятих фрагментів)

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗМІСТ	КІЛЬКІСТЬ ОДНАКОВИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
------------------	-------	---------------------------------------